KAREL ALBERDINGK THIJM IN DE KLEINE REPUBLIEK

Na zijn huwelijk in 1887 huurde Lodewijk van Deyssel (Karel Alb. Thijm) een buitenverblijf te Houffalize in de Ardennen; deze Villa Chéras lag op een hoge rotspunt, vanwaar men een prachtig uitzicht over de omgeving had. In die eenzaamheid bracht hij 2 stille jaren door van veel lezen en literair werk, totdat de dood van zijn vader en financiële moeilijkheden hem in 1889 noopten naar Nederland terug te keren. Daar ook schreef hij in de loop van het jaar 1888 zijn tweede boek: De Kleine Republiek. Na zijn eerste roman Een Liefde (1885) had hij voorgoed de rug toegekeerd aan het objektieve genre, om zich te wenden tot meer subjektieve vormen. In zijn tweede boek bepaalt hij zich tot het noteren van persoonlijke observaties en ervaringen uit zijn Rolducse tijd.

Een verklaring van de titel mag men wel zien in de volgende woorden, die hij neerschreef in 1920 of '21:

> Het is zeer bezig houdend zich te herinneren hoe zoo een inrichting als Rolduc is samengesteld, met alle onderdeelen, en nu eens niet, althans niet in de eerste plaats, te vragen naar de zintuigelijke indrukken die ontvangen worden [1]). Het geheel, met de topografische ligging, de afgezonderdheid en met de staathuishoudkundige volledigheid van dit gemeenschapsleven. . [2])

De winter 1887-'88 was zeer hard en langdurig; maandenlang zat de auteur te midden van sneeuwmassa's die het verkeer met het dorp bijna onmogelijk maakten. Ook in de Rolducse kontreiën was de winter uitzonderlijk. In april tekent de toenmalige prefekt in zijn dagboek aan: „Gedurende de hele vakantie (die dat jaar op 14 april eindigde) heerste er winterkoude en waren er hagelbuien en sneeuw. Dit jaar was de winter zo hard en langdurig, zoals hij naar mensenheugenis na de jaren 1845 of '47 niet geweest is, zodat voor 15 april (later last hij in: zelfs tot 1 mei) bomen en planten nog niet waren begonnen uit te lopen en de natuur uitgestorven was." Ongetwijfeld heeft deze winter de gedachten van Van Deyssel teruggevoerd naar Rolduc en hem geïnspireerd tot de tot 3 maal toe herhaalde beschrijving van de sneeuwpret op het landelijke internaat, welke voor de stadsjongen een sensationeel gebeuren moet zijn geweest. We danken er mee van de mooiste beschrijvingen aan, zoals deze:

[1]) Naar de zintuiglijke indrukken deed de schrijver het in De Kleine Republiek.

[2]) Lodewijk van Deyssel, Gedenkschriften 1864—1924, 2de druk, Den Haag z.j. (1924).

Op de koude koer, waar de rijen kastanjeboomen hun vermagerde tak-staken kaal rilden in den wind, druppelvlokte geluidloos de bui witsel af, tot een bros gaaslaken neergeplet op den grond.... In de studiezaal flauwde de studie, want de toegebogen hoofden konden niet rustig blijven en wipten op van de handpalmen naar de sneeuw die dwarreldwaalde, dwarreldwaalde op de koer. Zij was voor al de vensters in witten pluisregen, in schuinbuien afwaayend, in kolken draayend, dolwild de bomen omwinterend in zijgenden dans.

Tien dagen later had het zwaar gesneeuwd een heelen dag en een heelen nacht en na het dinee stond de koerdeur wijd open, en in een windlawaai om de geraamten der kastanjeboomen lag de koer ongekreukeld dik wit, goudig glansend blauwwit onder een lucht van bleek winterblauw, vergrijzend in het verschiet.[3])

Het is moeilijk te achterhalen wanneer men op Rolduc van het bestaan van dit boek weet kreeg. De oude Thijm stierf op 17 maart 1889; zijn laatste brief aan dir. Everts is van 15 december daaraan voorafgaand, toen het boek nog niet was uitgegeven. Reeds in het eerste nummer van De Gids van hetzelfde jaar werd het besproken; het is niet zeker of men op dit tijdschrift geabonneerd was; de bijna volledige uitgave die nu op de bibliotheek staat, kan later aangekocht zijn. Men zou zich kunnen voorstellen hoe de kritiek in de kring der leraren gelezen en besproken is. De aanduidingen waren ondubbelzinnig: „De Kleine Republiek behelst de beschrijving van het leven op een groot katholiek instituut ergens in den omtrek van Aken, voor het meerendeel bevolkt door Nederlandsche jongens uit de verschillende provinciën". De criticus is de redakteur J. N. van Hall, die in een gepassioneerde uitval het boek veroordeelt om zijn naturalistische vrijmoedigheid en vreemde taalgebruik.

Dit boek is een vuil boek. Deze verklaring stellen wij voorop voor hen die gewaarschuwd willen zijn.... Vuil niet door de keus van het onderwerp, dat behandeld had kunnen worden zonder iemand aanstoot te geven; maar vuil door de smerige weerzinwekkende bijzonderheden, welke de schrijver met een zeker genot schijnt op te zoeken, en op een toon van bravade, als een kwajongen die voor het eerst durft vloeken, in het licht stelt.

Er zou uit de gegevens, waarover de schrijver te beschikken had, een boeiend, belangwekkend geheel hebben kunnen worden samengesteld.... Maar dan had hij ons dit kostschoolleven moeten geven in zijn vollen omvang, en niet, met weglating van het meest eigenaardige en belangwekkende, bij voorkeur het licht laten vallen op het ruwe en onreine dat daar wordt aangetroffen.

Niet lang daarna moet het boek op Rolduc ontvangen zijn; nog voor 1890 schrijft de Rolducse leraar B. A. Pothast in zijn Annalen achter de vermelding van Karels verwijdering van Rolduc: — die een tiental jaren later een droevige figuur zal slaan in onze letterkunde en zich boven, of liever beneden elke moraal zal plaatsen.

En enkele jaren later voegt hij er (na lezing van het boek?) aan toe:

hij zal een groot boekwerk uitgeven waarin hij beschrijft zijn verblijf op Rolduc, de schandelijke daad van de eerste nacht, zijn ongodsdienstigheid, het portret van zijn leraars enz. Dit onedel boek zal onkend en zonder kritiek blijven.

Wij willen hier tot goed begrip een overzicht geven van de inhoud van De Kleine Republiek en daarbij Van Deyssel vaak aan het woord laten. Voor iedere Rolducien zal dit zoveel als het groeten van oude bekenden zijn. Hij zal gebruiken herkennen uit zijn eigen jaren in het aan traditie zo rijke instituut, waar het leven zich nog beweegt rondom de kern van de oude gebouwen, die reeds in Van Deyssels tijd oud konden worden genoemd en die de auteur met grote nauwkeurigheid heeft beschreven. Wij zullen daarbij de romangebeurtenissen vergelijken met de gegevens die het archief van Rolduc ons biedt en dan zal blijken dat de schrijver zich zonder twijfel tot in kleine bizonderheden, wat milieu, voorvallen en personen betreft, baseert op de realiteit. Welke restricties men dient te maken, tengevolge van subjektieve interpretatie of in verband met de eisen van de roman-techniek, zal tevens duidelijk worden. Het boek bedoelt enige facetten te geven van de innerlijke ontwikkeling van de auteur te midden van de Rolducse gemeen-

[3]) Ik citeer uit deel 2 van Verzamelde Werken van Lodewijk van Deyssel, Scheltema en Holkema's Boekhandel, Amsterdam z.j. Bij de eerste druk in 1889 verscheen het boek in 2 delen.

schap, en in zoverre is het voor de biograaf van belang. Het gegeven is zeer persoonlijk; men zou het kunnen aanduiden als: de psychische ontwikkeling van de jongen Willem Tiessen in de omgang met medestudenten en leraren. Men houde in het oog dat genoemde W.T. Karel Alberdingk Thijm is, in de literatuur bekend onder het pseudoniem Lodewijk van Deyssel, student op Rolduc van 1875 tot 1878.

Op een namiddag in oktober stappen meneer Tiessen en Willem uit aan het station Grabenrach (Herzogenrath) en begeven zich „den berg op, het pensionaat lag op den berg". Langs de lange muren van de boerderij-Deutz, dan de poort door en „voor en langs een beboomd grasperk rechts, links een laag grijs gebouw" (de toenmalige aula) en dan ziet de nieuweling voor zich

> achter het grasperk overal en meer rechts en veel meer links, de kletterend wittig doorvensterde zwaar en hard opmurende gebouwen, rechts nieuwer en grijsrood [4]), links ouder en stil donker paarschig [5]), samenhuizend aan de kerkgevel in 't midden . . . . . Een grijs-bruine dikke voordeur achteronder dikke stenen balkonkolommetjes ging naar binnen . . . . . Door een opene deuring onder de trapkasting tegenover de voordeur in het benedenportaal kwamen zij in de groote gangen . . . . zes meter breed, zeven meter hoog; over de grote vierkante dofblauwe steenen, naast de witgepleisterde muren . . . . onder de wit-gepleisterde gewelven, rechts af . . . . een zeventreê-ïge houten trap . . . .

komen zij in de kerk. De direkteur leidt J. Alb. Thijm en zijn zoon in een korte bezichtiging door de gang van het tegenwoordige Klein-Rolduc met de muziekkamertjes. „Den god-ganschelijken dag hoorde je daar het door de dichte deuren verdofte rammelammelend en pieljoelend gedreun van het pianostudeeren". Door de binnenplaats aan de zuidkant der kerk komen zij in

> den onbevensterden donkeren ouden gang . . . . links door een hoekige chocoladebruine poorting en waren weer in de groote gangen van eerst . . . . kelder-frisch en koud-wit-licht en lang . . . .

Staande voor de trap die naar de eerste verdieping leidt, gebaart de linker arm van de directeur naar opzij: de ziekenzaal, „in het smalle gangetje, waarvan de hooggezette vensters op de baskoer keken . . . en de drie tegen den trap op." Zij gaan slaapzaal nummer I in, „een smalle gangachtige zaal, van één gang vooruit en één gang links, staand op twee van de vier groote gangen beneden". Willem krijgt chambret nummer veertien.

Vader en zoon dineren op de kamer van de direkteur. In de avonduren vindt het onthaal van de vriend en gast (Thijm) een vervolg in ruimer kring. Wij willen deze passage in haar geheel aanhalen, omdat zij als typerend kan gelden voor de persoonsbeschrijvingen in het boek: minutieus, overladen, en voor alles openhartig.

> En in den geruchtlozen avond van deze voorgebouw-kamer, kwamen de zwarte menschen de kamer in, telkens eerst eenige tikjes op de deur, de deur naar binnen, zij, even-buigend, van de deur-buitenzijde naar de deur-binnenzijde zich draaiend, de deur dichtgeduwd aan de kruk en nader in het rooyerig-gele licht, baardeloos boven hun geslachtloze zwartheid, waardig-ernstig, geestelijk-minzaam, één jonge, één oude en één dunne en en dikke, sprekend uit de licht-roode lippen gepast vriendelijk aanlachende beleefdheidszeggingen. Zij zaten om de groene tafel met hun effene mat-glanszwarte lijven, de zwarte flesch op de tafel, zwartroode wijn in glas aan glas, en, alle vijf, het voorhoofd recht, om den leek met zijn witte overhemdsborst heen, en alle vijf met naakte wangen om de bakkebaarden van den vader. En zij plaagden elkaâr in toespelingen op liefhebberijen of ongewone gewoonten, lachend en vernuftig-opmerkend; de een had een postzegelverzameling, zei de ander, en vroeg, om een aardigheid te zeggen, of meneer Tiessen misschien geen stuiverpostzegel voor hem had; de ander hield zich voor een knap musikus [6]), wel knapper nog als Palestrina, niet-waar, vroeg dan de een, allen gepast-wereldsch, voegzaam-leekig, in een verzedelijkte burgerlijk-fransche konversatie, alle Limburgers met het Nederlandsch, dat zij zelf langzaam in zich tot een gekunde taal hadden gemaakt.

Intussen is Willem alleen op zijn kamertje,

---

[4]) Het tegenwoordige Klein-Rolduc, toen Nieuwe Gebouwen genaamd, de school voor de jongens „die voor schoolmeester leerden". Gebouwd in 1849.

[5]) De oude abbatiale gevel, tussen 1671 en 1676 gebouwd door abt Van der Steghe.

[6]) B. A. Pothast, dirigent en komponist, op Rolduc van 1848 tot 1899.

vreemd tegenover de kille nieuwheid; bij de gedachte aan de innige zorgen van de kindermeid vallen de eerste tranen; tegelijk benauwt hem de gedachte aan morgen, temidden van „die menschen, die hij nooit gekend had . . . ." Vies van het bed kleedt hij zich die eerste avond niet uit. De volgende morgen is het toilet spoedig voltooid — zich wassen aan de lavoir, „een looden bak van 8 meter met 12 kranen", tussen al die vreemde jongens durft hij niet. Onwennig volgt hij de anderen bij het hernieuwde luiden van de bel naar de gebedszaal, waar de professor-van-de-maand het morgengebed voorbidt. Willem is opgenomen in de algemene orde van het internaat, die nu met strakke regelmaat zijn leven zal omkaderen.

Het lijkt ons interessant voor latere generaties van studenten, hier de dagorde te vermelden waaraan in de jaren '75-'78 het leven op Rolduc gebonden was. Voorzover wij hebben kunnen nagaan, is de voorstelling van Van Deyssel juist. Men stond op om half zes, alleen in het strengste deel van de winter om zes uur (vgl. Gedenkschriften). Om kwart voor zes was het morgengebed in de studiezaal, waarbij aansloot de missa communis in de kerk, door de direkteur opgedragen. Volgde de morgenstudie.

Half acht was de studie gedaan, het ontbijt . . . . Aan de geelgeweeste tafels met lomp-gedeukte glimmend koperen ketels vol koffie, een voor iedere acht, die de jongens . . . . naar zich toe sleepten en er elk zijn eigen glas uit volschonken, een bleeke eikelkoffie zonder melk. Voor ieder zijn plaats lag op tafel een klein brood, dat gegeten werd zonder boter, omdat de boter er in gebakken was.

Om 8 uur beginnen 4 lessen van een uur die, met een onderbreking van een half uur, tot half een duren. In twee rijen begeeft men zich naar de eetzaal.

Voór aan den smallen kant der drie tafels, bij de keukendeuren, stonden de drie oppersten van het gesticht, de directeur voór de middentafel, de provisor voór de tafel links, de prefect voór de tafel rechts, en alle jongens, stil, stonden in zes rijen, aan elken kant van elke tafel één rij, bij de chocolade-bruine bankjes, de gezichten naar de ingang. Bij elke tien jongens met hun bankjes hoorde een professer en een stoel en die professers stonden tusschen de jongens, het gezicht naar den ingang . . Toen allen binnen waren en de stiltewachting af, zette de direkteur met dikbreede armen zijn barret op de stoel achter hem, en . . . . maakte met de dikke hand aan den zwarten rechter arm het teeken des kruises, zacht-aanrakend met de toppen der drie vingers tusschen duim en pink eerst het voorhoofd, toen de onderborst, toen de linkeroksel, toen de rechteroksel, in een zacht elleboog-gezwenk voor den romp. En tegelijk sprak de mond luid-zwaar-veel: In nomine patris et filii et spiritus sancti. Amen. Benedicite. En al de jongens en professers zwaar hard en kort door de zaal in een bromgedreun naar de zoldering: Benedicite.

Welke oud-Rolducien voelt zich niet teruggeplaatst in zijn jeugd, als hij deze tekening-naar-het-leven leest? Na het gebed . . . . aanstonds, binnen den katheder in het middelste diepe gevensterte, links van den direkteur, een oude geschoren jongen aan 't voorlezen uit een stichtelijk boek. Al de jongens aan 't niet-luisteren en het zwijgend bekijken, beblazen en indrinken van

lepels vette heete soep, stil in hun hoofden bedenkend wat zij zoo-met-één zouden zeggen . . . . Maar na het eerste gerecht was de voorlezing gedaan en begonnen de jongens te spreken, maar fransch, de verplichte taal, en weinig, om dat zij mekaâr bijna niets te vertellen had-

den, dat de professers mochten hooren(!)
Na de middagrecreatie van ruim een uur begint om kwart over twee de studie tot voorbereiding van de namiddag-lessen, die van 3 tot 4 en van half 5 tot half 6 zijn, onderbroken door het goûter.

> Te half zes bielebangde de klok, kort en flauw, en uit alle klaszalen kwamen de jongens, loopend met te groote stappen onder hun kleine lijven, en gewoon sprekend om dat er geen professers waren, van links en rechts door alle gangen terug naar de studiezalen. En in de groote studiezaal, waar Willem zat, begon de avondstudie, die twee uur duurde, vol en breed, laag en warm onder de al ontstoken petroleumlampen, die wit-geele lichtlooze vlammen hadden onder hun blikken tent-dakjes in den nog-lichtenden dag. En de zwarte professer liep heen en weêr, twee uur lang, heen naar den katheder, weêr naar de kachel, de handen aan het brevierboek, tegen den rug, tegen de borst.... Na twee uur was de studie gedaan en hieven de lijven zich recht, na twee uur van zaalwarmte en boekenstilte....

Men gaat naar de eetzaal door de met petroleumlampen verlichte gangen.

> Bij de eetzaal stond de hooge zwarte direkteur, de barret op het hoofd, zoo dat het geele lamplicht op zijn grof-keizerlijk gelaat scheen, waarin de groote oogen bruin schitterden; de jongens gingen zwijgend langs hem, regelmatig, de blikken naar den grond, en hij stond te midden der rijen, recht en hoog, bleek en zwart.

Dan volgt de tweede grote recreatie van de dag, die men bij vroeg-invallend duister doorbrengt in de gangen rondom het karree „loopend, loopend, in rijen van drie tot zeven". Aan de omwandeling maakt de klok van 9 uur een einde" en de donkere menigte massade weg in den gang-uithoek en door de deuring naar de gebedszalen." Het avondgebed, de slaapzalen, „weg elk in zijn kleine alleenheid", nog een tweede bel en het licht wordt afgedraaid.

Na de kennismaking met personen en milieu begint de afwikkeling der gebeurtenissen van het eerste half jaar [7]). Begrijpelijkerwijs met grote sprongen, omdat de auteur uit het egale leven de voor een nieuwe leerling „grote" gebeurtenissen kiest: het eerste misdienen, de eerste biecht; het sneeuwgevecht Limburgers-Hollanders, voor de oorlog traditioneel op Rolduc; het eerste bezoek van thuis en de langdurige ziekte in februari. Men verwachte van de vaandeldrager van het Naturalisme geen diepere visie op het leven op een katholiek vormingsinstituut. Het blijft bij momentopnamen met uitstekende sfeertekening, een mengelmoes van gebeurtenissen in kerk en klas en tijdens de recreatie, die als enige binding hebben de plaats en het milieu, waar kleine Willem ze ondergaat. Zij bedoelen een typering van de drie gebieden, waarop het leven in het internaat zich afspeelt: het religieuse, het intellektuele en het rekreatieve. Dit laatste draagt het leeuwenaandeel heen; het intellektuele aspekt komt niet tot zijn recht in de grappige voorvallen en de kostelijke, doch weinig flatterende tekening van zijn voor het grootste deel Limburgse klasgenoten, en de godsdienstige gebeurtenissen geven de schrijver enkel aanleiding tot het nauwkeurig en breedvoerig noteren van enige gemoedsgesteldheden van de jeugdige hoofdpersoon. Voor het algemeen-kulturele heeft hij in het geheel geen aandacht. De geschiedenis leert ons dat juist dit aspekt op Rolduc niet het minste was; enige keren per jaar werd er door de studenten toneel gespeeld en wij zijn vrij nauwkeurig ingelicht over de grootse zanguitvoeringen bij kerkelijke en profane feesten. Daarbij liet het minder strakke schoolprogramma toe dat deklamatie- en zanglessen werden ingelast en dat literatuuronderwijs in de diverse moderne talen werd gegeven. Van Deyssel heeft geen poging aangewend, een enigszins volledig beeld te scheppen van het Rolducse leven van zijn tijd, zozeer trok zich al zijn aandacht samen op het emotionele en psychische geschieden in de hoofdpersoon. Wel schildert hij uiterst nauwkeurig de lokaliteiten en hun sfeer, vermeldt hij de traditionele gebruiken, beschrijft hij met kennelijk plezier studentikoze voorvallen en tekent hij, niet zonder te chargeren het portret van zijn superieuren. Dit volstaat echter allerminst om de atmosfeer te herscheppen waarin Willem terecht kwam, waarin hij ademde en waarvan hij de invloed onderging. Incidenteel wekt wel emoties bij de knaap, vooral bij de nieuweling, het kontakt met zijn medestudenten; de schrijver

[7]) Het eerste deel van het schooljaar duurde tot Pasen. De kerstvakantie is eerst in 1885 ingevoerd.

kan ons echter niet overtuigend voelbaar maken de inleving in de Rolducse geest na de moeilijke beginperiode — het blijft bij vermelding-zonder-meer. Waar sprake is van een psychische ontwikkeling in de hoofdpersoon, blijkt die zich te voltrekken zonder de omgeving, noch geboren uit reactie noch positief gegroeid uit de invloed der omgeving.

Vervolgen wij ons verhaal van de gebeurtenissen gedurende het eerste half jaar van Willems verblijf op Rolduc. Hij ondergaat het leven aanvankelijk onwennig. Tegen plagerijen, voert hij als enige verdediging aan „ik zal het de prefekt zeggen", dit op aanraden van zijn braaf-ernstige clubgenoten, onder wie zijn neef Jules [8]). Weldadig ondervindt hij het gesprek met de vaderlijke professor Jansen en de vriendschappelijke steun van zijn kompanjie.

Met betrekking tot dit deel treft men vaak de misvatting aan, als zou het doortrokken zijn van Willems heimwee en onwennige schuwheid. Jansonius [9]) spreekt zelfs van „'t onnoemelijke leed, dat een gevoelige kind in zulke omstandigheden in eenzaamheid te verwerken krijgt". Wij geven toe dat de eerste twee nachten de gedachten aan thuis het de kleine jongen moeilijk maken. Het merendeel der taferelen echter bevat de nauwlettende observaties van de gang van zaken op het internaat, waarbij de hoofdpersoon zelden betrokken wordt. Deze schilderingen zijn grotendeels objektief, met grote trefzekerheid ten aanzien van sfeer en stemming en alleszins geloofwaardig. Niet zelden schijnt Willem „zijn draai" gevonden te hebben (het „handeltje" op het chambret, het sneeuwwassen, het les-afvragen). Waar men zich vrolijk maakt over hem of zijn clubgenoten voelt hij zich hulpeloos en één keer, na de ontvangst van een brief van moeder, wordt hem het gemis van haar tederheid te machtig.

Vier uitvoerige verhalen, die tot de beste behoren van het boek, besluiten het eerste deel, te weten het sneeuwgevecht, de kerstviering, het eerste bezoek van thuis en Willems ziekte. Autobiografisch gezien behoort in deze periode enkel het bezoek van vader en moeder Thijm; de ziekte-periode viel in werkelijkheid in het begin van 1878. De kerstviering wordt beleefd in een toestand van rustig geluk; de rol van de hoofdpersoon in „het sneeuwgevecht" is zo bijkomstig, dat men dit wel een specimen van objectieve verhaaltrant kan noemen. Als verhaal zijn deze vertellingen kompleet; men zou ze uit het boek kunnen lichten, zonder dat de innerlijke voortgang gestoord zou worden. Van Deyssel's liefde ging geheel uit naar zulke detailschilderingen, het zijn meesterstukken geworden van impressionistische beschrijving. Bijna krijgt men de indruk dat de auteur niet van meet af aan de bedoeling had, zijn belevenissen te Rolduc in romanvorm samen te vatten, doch veeleer stemmingsbeelden en psychische toestanden wilde geven en eerst in tweede instantie gedacht heeft aan een ordening tot biografie.

Op 23 december heeft de traditionele sneeuwstrijd plaats.

> Rechts van het terras, aan de schietbaankant, stonden de hollanders, de zeeuwen en de noord-brabanders, op de linker vlakte stonden de limburgers; als vanzelf, zonder afspraak, was dat zoo gekomen nu de sneeuw zoo hoog lag. Een troepje duitschers kwam nog over het terras en zette zich bij de limburgers, waar ook de belgen waren. Die hollanders, leerlingen van de hoogere burgerschool, en die limburgers, leerlingen van het klein-seminarie, waren het heele jaar door vriendelijk tegen mekaar as ze toevallig iets met mekaâr te doen hadden, alleen met de sneeuw moest er altijd gebakkelaaid worden, dan klonk het scheldwoord van „boer", dat de hollandsche jongens tegen de limburgers zegden, en het „kaaskop" van de limburgers tegen de hollanders hoog-op in de geheugens en iets als een oude nationaliteitshaat leefde op, die botgevierd moest worden.

Het gevecht verloopt met wisselende kansen. Ofschoon in dit lange intermezzo Willem Tiessen volkomen op de achtergrond treedt, speurt men toch de sympathie van de kleine toeschouwer voor de Hollanders en hun verrassende acties. Hoe waarderend ook de woorden zijn die Van Deyssel in Gedenkschriften wijdt aan het Limburgse cachet van het instituut, in de Kleine Republiek voelt hij zich Hollander. Zo ziet de stadse jongen met

---

[8]) De latere ir Joseph Kuypers, student te Rolduc van 1872 tot 1879; hij doorliep er de H.B.S. Over zijn verdiensten voor Rolduc als architect kan men lezen in Rolducs Jaarboek 1949, het jaar waarin hij stierf. Men komt hem in het boek meestal tegen onder de bijnaam Kop-en-Kont.

[9]) F. Jansonius: Lodewijk van Deyssel, Lochem z.j. (1951).

zijn moderner kleding enigszins neer op de konservatieve plattelanders, tekent hen ook naar onze smaak puntelijk-juist in hun ouwelijk voorkomen.

Al die jongens waren in vreemd gesneden pakjes, provinciaal, allen in heeren-kleeren, lange broeken, jasjes, overhempjes en blootshoofds. Zware kleine boeren van in de twintig jaar (de filosofen), in slons-fletse heerenjasjes van provinciaal bruin en grijs . . . .

De plechtige nachtmis van de eerste kerstdag was om vijf uur in de morgen.

Dat was zoo mooi, in de onderkerk, in de krypte, waar ze maar eens in het jaar zoo kwamen. Op andere kostscholen was de kerstmis om twaalf uur 's nachts, dat was nog indrukwekkender, zoo precies op het uur dat de dag begon, waarop Christus was geboren. Ja, en dan na de kerstmis, die bestond uit drie missen na mekaâr zooals-je-weet, en die heel indrukwekkend was zoo in de krypte in den nacht, dan was er dadelijk ontbijt, met lekkere zoete broodjes en vleesch. Zoo liepen de jongens de dagen tevoren te doorpraten in de gangen . . . . Als in één groote droom in slaapwandeling samengekomen, knielden de dikke jongensscharen, de zachtlichte haren onder-bij de lage lampen, dicht-aangelijfd in de korte geweldige kelderkerk, waar het rood lichte geel-goud van de heilige kerstmis, de gedachten in de war, de oogleden knipperig . . . . in de onderaardsch gevries van de decembernacht.

Voor die gelegenheid werd een harmonium in de krypte gezet en zong een koor van jongens en heren de plechtige misgezangen. Willem herkent in de ceremoniemeester de prefekt, die de grote stoet akoliten „met witte kant-beraamde hempjes over de karmijnroode togen in breede plooizuilingen om de beenen" dirigeerde.

In januari krijgt Willem bezoek. In de innige vertrouwelijkheid met moeder fleurt de kleine jongen op. „Hij was nu in een andere wereld en ze konden hem niets schelen". Het ouderpaar logeert in „Meinrade" (Kerkrade); de volgende dag mag Willem mee naar Aken.

Dien avond om zeven uur ging Willem terug over het pad van de hoog-vlakte, donker en klein in gauwen loop om de koû, dicht-bij den lagen zwaar nachtenden hemel. Hij had hun goeye-reis gewenscht en zoû ze niet terugzien in langen tijd. Met groote bulten klemde zich zijn duister overjasje om zijn lijf, want al de zakken zaten vol met zakjes lekkers uit Aken. En hij huilde er boven met lauwe traantjes, die langs zijn kouwe neus vielen en jeukten op de wangen. Hij zag de nacht warrelen en bij donker-smeulende scheuten verschieten voor hem uit, tot zwart in de donker-grijze duisternis de vastreden der gestichtgebouwen stonden, de lichtloze daken en muren.

Tot de prettigste verhalen behoort het relaas van Willems ziekte. Evenmin als het sneeuwgevecht heeft dit verhaal te lijden van een zekere rancune of van de schuwe vijandigheid van de hoofdpersoon ten opzichte van zijn omgeving. In de argeloze jongenspret en de tevredenheid met zijn lot vergeet Willem zijn spanningen. Waarschijnlijk hebben deze gebeurtenissen tot de prettigste herinneringen van Lod. van Deyssel behoord. Infirmier in zijn tijd was J. L. H. Timmermans (sinds 1864 leraar op Rolduc, na 1886 pastoor te Heerlerheide) die in het boek voorkomt als Metselaarke en die hij kostelijk als volgt beschrijft:

Professer Metselaar was op zijn kamer, in de damp van zijn spijsverteringspijp, en Verhaage (schuilnaam, een van Willem's clubgenoten) ging heen. Hij had op de trap achter de kerk aan Willem verteld, dat dit de professer van de ziekenzaal was, waar Willem alles precies aan zeggen moest. De professer, kort en lief dik, het kleine buikje naar voren, waarop het grauw-grijs-blonde krullebolletje naar achteren overhelde, het heele gezicht schuin in de hoogte zoo als de fiksche kleine volwassenen, die altijd met langere om te gaan hebben, met zijn lieve-jongensneus met een klein puntje even naar boven, twee flauwe grijs-blauwe oogjes er bovennaast en een wratje op de linkerwang, een droog mat-blank-vaal vel met een knapperende degelijkheid in het mondspreken en wangen-en oogen-wring rimpelingen, iets heel-zacht leêrigs in de handen- en hoofd-huid. Hij was een ferm-lieve kindervriend, sprak graâg met de jongens, om dat zij kleiner waren dan hij, het hoofd afgekind op het buiktoogje. De professer stond, zette zijn duitsche pijp tegen de stoelleuning en tafel, hield zijn handjes af naast de dijen, lachte geluidloos, vriendelijk, aanmoedigend: „Voelt ge u onwel, me jongen? Geef de pols eens . . . ."

De dokter konstateert netelroos en vanwege

de besmettelijkheid wordt Willem afgezonderd op een ziekenkamertje. Meesterlijk beschreven zijn de koortsdromen, de pret bij het samenspannend ontduiken van het reglement (stiekum roken en konjakjes drinken met zijn kamergenoot) het zalig rekken van het ziek-zijn onder voorwendsel van constipatie, waaraan een glunder Metselaarke met een wondermiddel een eind maakt. In werkelijkheid had dit plaats in het laatste jaar van Karels verblijf op Rolduc, zoals de briefwisseling Everts-Thijm en de onkostenrekening van de provisor ons leren (dagelijks bezocht dokter Keullen uit Kerkrade de zieke en schreef hem veel medicijnen voor). Karels gedrag maakte toen een verder verblijf op het internaat ongewenst. In de brief van 28 maart gewaagt de direkteur er van dat hij Karel ernstig heeft toegesproken en hem vrijmoedig te kennen heeft gegeven dat hij het bij heren en jongens deerlijk verkorven heeft en de zieke zelfs de dreiging met wegsturen niet heeft bespaard. De voorstelling die Van Deyssel van dit onderhoud geeft, is wel uitzonderlijk onnozel; de dreiging met dood en oordeel die hij de direkteur in de mond legt, doet vreemd aan. Er is in het gedrag totdan-toe van de hoofdpersoon niets wat deze ernstig-vermanende woorden rechtvaardigt.

Het verhaal van De Kleine Republiek omvat een tijdsverloop van ongeveer 2 jaar; passen wij dit toe op het werkelijk verblijf van Karel Thijm op Rolduc, dan is dit van zijn komst in oktober 1875 tot midden herfst 1878 (Karels verblijf vond in mei 1878 een voortijdig einde). Het tweede deel, dat tevens een verdere fase in zijn kostschooltijd betekent, beslaat de periode pasen '76 tot mei '77. In de Verzamelde Opstellen, deel 5 komt het voor onder het hoofd: Braaf-Zijn. Bevat het eerste deel voortreffelijke milieuschilderingen en typeringen, afgewisseld met levendige Kostschoolverhalen, die het voor iedere Rolducien tot interessante lektuur maken, nu gaat alle aandacht van de schrijver zich geleidelijk samentrekken op de psyche van de hoofdpersoon. Hier ligt het eigenlijke begin van de roman. Tegenover de losse bouw van deel I is de doelgerichtheid hier groter; men vindt er de aanzetpunten voor de ontwikkeling van de hoofdpersoon, die tenslotte haar „bekroning" zal vinden in de amitié particulière. Van meer dienstbaarheid van de taal aan het romanverloop kan men nauwelijks spreken, maar de voortdurend in omvang toenemende beschrijvingen betreffen de innerlijke toestand van Willem Tiessen. De voorvallen uit het gemeenschapsleven (de deklamatie-les, het propjesgooien en het zwakke verhaal van de torenbrand) staan in nauwer verband met zijn psychische toestand.

Het is op het eerste gezicht onbegrijpelijk waarom de auteur de inhoud van dit deel heeft uitgestreken over zo'n groot tijdsverloop; men gaat vermoeden dat de chronologie wordt bepaald door faktoren buiten het verhaal; Van Deyssel heeft de autobiografische binding niet willen loslaten. Doorslaggevend waren nu niet de voorvallen in de communauteit; met de datering daarvan springt de schrijver nogal vrij om. De notenlijsten zijn er om te bewijzen dat het misschien wel ironisch bedoelde „Braaf-Zijn" op genoemde periode van Karels verblijf inderdaad van toepassing is en dat er na de paasvacantie van 1877 in zijn gedrag een wending ten kwade plaats heeft. Ook het ontbreken van klachten in de brieven van de direkteur wijst hierop.

Na de paasvacantie blijkt er een ommekeer in Willem te hebben plaatsgehad. Hij gaat zich thuis voelen op kostschool. „Hier was het leven waar hij in was gelijfd, hier hoorde hij, het andere was vreemd geworden". „Deze lente vervormde Willem, deed hem gelukkig zijn, kalm gelukkig in de gewendheid en de plicht". Hij verlaat de club van zijn neef en zoekt het gezelschap van nieuwelingen en leeftijdgenoten, in wier midden hij iets te betekenen heeft. „'t Was net of Willems kompanjie in 't algemeen hem hoogachtte en als een gewonen flinken vriend met hem omging, maar of elke jongen van de kompanjie voor hem nog een apparte, bizondere vriendschap had". Vooral in de omgang met een zekere Basters (schuilnaam) leert hij vlijt en goed gedrag waarderen. „Willem had nu plezier in de boeken en het leeren. Hij was te lui geweest en had maar heel middelmatig gewerkt het heele jaar, daarom was het te laat voor hem, die bij het paasch-konkoers nommero tien was geweest, om nog op een goed nummer vóór-aan bij het groote konkoers vóór de examens te hopen". Ook met de massa wordt de verhouding soepeler, omdat de jongens „uitscheên met trijteren zoetjes-aan en .... hem met een onverschillige achting begonnen te bejegenen". Voorgoed naam onder zijn medescholieren maakt hij door zijn deklamatie. Hij vertelt hierover in Gedenkschriften:

Mijn eerste declamatie-succes verwierf ik met de voordracht eener fabel van Lafontaine, waarin voorkwam van een bokken- of geitensik [10]), in een der zondagmiddag-declamatielessen in de groote studiezaal, die tachtig jongens bevatte en waar professor Wimmers de declamatie doceerde . . Het kookpunt van mijn declamatie-succes deed zich voor, toen ik den sik van den bok of geit, waarover het ging willende aanduiden, met de hand langs mijn eigen, vrij geprononceerde kin streek. Het gehoor schoot onder de vaan van Wimmers sterken, stillen lach in een algemeene lachbui . . . .

Het trimester verloopt met de pelgrimstocht naar de kapel van Scheye (Schaesberg) en de geregelde promenades naar de „eenzame kapelletjes, klein wit-murige huisjes . . . ." waarvoor men op de meiavonden zingend en biddend een groet bracht (het gebruik heeft bestaan tot na de laatste oorlog). Men mag in de zomermaanden in het boskè. „De groote verboden vreugde was daar het vangen van kikkers in de vijvers, die met zakmessen werden doodgesneden, gevild en uit mekaâr gehaald, en waar ze dan de billetjes van roosterden op kleine vuurtjes . . . ." De lagere klassen vieren het potverteren (ook een gebruik van het oude Rolduc, het z.g. signesfeest). In dit trimester plaatst Van Deyssel nog een gebeurtenis waarvan wij de bevestiging vinden in de annalen welke de leraar Pothast [11]) samenstelde, zij het op een andere datum. Hij vermeldt bij 12 maart 1876: terrible tempête de 4 heures à 9 heures du soir. De volgende dag (een zondag!) vervolgt hij: „begin van brand boven in de toren, omstreeks half twee in de namiddag. Misschien een gevolg van het onweer."

„Willem had zich ingeleefd in het gewoonte-leven van ijverig werk en brave feestvrolijkheid. Hij was in 't geheel niet in het salet (de strafzaal) geweest, kwam dóór het examen, en kreeg een prijs in de declamatie." In werkelijkheid gebeurde dit laatste het volgend jaar, zoals Van Deyssel in Gedenkschriften rectificeert en de gedrukte lijsten van de Distribution des prix [12]) uit het jaar 1877 ons leren. Als 60-jarige herinnert hij zich nog-hoewel niet geheel feilloos de beginregels van „le Lion et le Rat", fabel van La Fontaine, waarmee hij de prijs verdiende.

„Den winter van het tweede jaar leefde Willem in den zelfden wezensstaat voort". Zijn hele gedrag heeft de gespannenheid van de ontwakende puberteit. Daar is een drang naar grote daden, die de ogen van de anderen vol bewondering voor hem zouden doen oplichten. De jolige natuur is sterker dan het zelfbedwang bij het heerlijke samenspannen van de tweede gymnasium tegen de leraar-Grieks. Men gooit met gekauwde papierproppen. Willem kan niet weerstaan aan een verlangen," dat als warmruischend in hem steeg naar het hoofd. En, even nog, wilde hij? ja hij wilde, o ja, hij wilde dat bizondere doen, het was in één tel een oneindig genot, hij spoog de prop uit zijn mond in zijn hand, en deed den worp hoog boven de jongenshoofden uit, de prop kleefde kledderig midden tusschen de schouderbladen op Piet-Suf zijn zwarte rug, als een vaste fluim. Bij de direkteur, na de bekentenis van zijn daad, zegt Willem „zijn groote, erg bedachte leugen, die moest maken dat-i niet veel straf kreeg . . . ." dat hij de prop tegen de muur achter de professor had willen gooien. Zijn naam wordt in de eetzaal afgeroepen „voor wanorde in de klas te hebben veroorzaakt", een maand salet. „Over de heele koer werd nu over hem gekletst en ze keken naar hem met blikken, om dat ze aan hem dachten in hun hoofden".

De ontwakende erotiek doet hem verlangen naar een vriendschap die meer voor hem betekent dan Basters hem geven kan. Hij voelt dat er iets groots en ongewetens is. Begrijpelijkerwijs is er in de puber een drang naar weten van alles wat in verband staat met de verhouding der sexen; hij vermoedt dat „groote vreemde" in de partikuliere vriendschap die hij bijwijlen om zich heen speurt. Zijn groeiend zelfbewustzijn doet hem een afkeer hebben van de rol van kleine jongen, wanneer de ongure, wekelijke leerling Hoeffel (schuilnaam) zich aan tederheidsbetuigingen ten aanzien van hem te buiten gaat.

De godsdienstigheid van Willem verzandt in overgevoeligheid; de sensitieve jongen wil het mysterie lijfelijk ervaren. Reeds in het eerste deel is zij vreemd aan zijn geaardheid. Zoals V. Deyssel het voorstelt, leefden

---

[10]) Was het misschien le Renard et le Bouc?

[11]) B. A. Pothast: Annales de Rolduc, depuis le 1-er mai 1844 (archief Rolduc).

[12]) Bij het einde van het année scolaire 1876-1877 vinden wij onder het hoofd Humanités bij de klas cinquième de naam Charles Alb. Thijm, d'Amsterdam, voor de prijs Déclamation.

in Willem dwanggedachten over mogelijk kwaad. We mogen hierbij niet vergeten dat de angsttoestand meermalen het gevolg is van koortsaandoeningen, en een vreesachtig ontzag bij iemand die eerst enkele maanden van te voren voor het eerst gebiecht en gekommuniceerd heeft, is begrijpelijk. Ook liet het uitblijven van emoties bij de ontvangst van de sakramenten een gevoel van onbevredigheid in Willem achter. Nu, in de gewendheid en in de overgave aan plicht, leiden voorstellingen van Gods goedheid en van de liefde van de Moeder van God in de emotionele jongen tot een gevoelige godsvrucht, die krampachtig wordt vastgehouden of bewust opgewekt en lachwekkende excessen tot gevolg heeft. Beide abnormale vormen houden op den duur niet stand. In het volgende deel zal de natuur zegevieren en worden alle godsdienstige gedachten verdrongen.

Wij willen beproeven een indruk te geven van deel 3, dat de tijdsspanne omvat van Pasen tot midden oktober [13]), met inbegrip van de vakanties. In de Verzamelde Opstellen gaf Van Deyssel het als opschrift mee: „.... Die „Liefde" waarvan je in de boeken leest ...." en het eindigt als in een culminatiepunt met de samenkomst in het torenkamertje van Willem en de „grijze jongen". Na een onschuldig amouretje met nicht Agnes onder de vakantie was Willem teruggekeerd „met al dat denken over liefde en die onbevredigde begeerte naar teederheid in zijn hoofd" [14]). Pijnlijk uitvoerig worden we nu deelgenoot gemaakt van begin en groei van Willems verliefdheid voor een jongere leerling Scholten (schuilnaam). De erotische verlangens gaan volledig al zijn denken en doen beheersen. Men zal er rekening mee moeten houden dat zo'n drang naar tederheid, voortkomend uit de ontwaakte erotiek, in de afgeslotenheid van een jongensinternaat zich kan richten op jongere leden van hetzelfde geslacht en kan leiden tot lichamelijk kontakt zoals in het onderhavige geval, zonder dat er sprake hoeft te zijn van zinnelijkheid. Willem ervaart deze verliefdheid als een uiteindelijke bevrijding van „god, vader en moeder thuis, lessen en spellen" en als het ideaal van persoonlijkheid.

De gemeenschap treedt hier volkomen op de achtergrond; door zijn drang om zich te doen gelden, als een durver te worden beschouwd, komt Tiessen er buiten te staan. De Rolducien zal dus in dit deel tevergeefs interessante bizonderheden zoeken. Toont de schrijver reeds in de andere delen weinig aandacht voor de positieve elementen in het internaat, hier zal ieder pijnlijk getroffen worden door de vertekening van de jongensgemeenschap. De hele stemming is doortrokken van Willems erotische verlangens, van zijn wending naar de zelfkant, en de vermeldingen hopen zich op van scabreuse tekeningen, wegsturen, heimelijke afzondering, onzedelijkheid en ontevredenheid. Geheel in de geest van dit deel plaatst Van Deyssel in de zomer van 1877 het in feite onbeduidende oproer van de studenten wegens het geweigerde rookverlof, een verhaal dat als voorbeeld zou kunnen dienen voor het talent van de auteur op het gebied van de vertelling. De reeds eerder genoemde Pothast schrijft er over in zijn annalen: „5 november (1876): terwijl de direkteur afwezig is voor het diner te Merkstein, bij gelegenheid van het feest van St. Willibrord [15]), openbaart zich in de namiddag op Rolduc een soort van opstand. Men zou niet kunnen zeggen naar aanleiding waarvan. Onafgebroken hoort men geschreeuw aan alle kanten. Tezamen met anderen surveilleren de heren Janssens en Spijkers. De direkteur komt eerst terug tegen 5 uur. Geleidelijk keert de rust terug." [16]) Van Deyssel vertelt erover als volgt. Een zaterdag is aan het diner weer niet het langverwachte rookverlof voor de volgende dag gegeven. In nukkige ontevredenheid beraadslagen de ouderen. „Zij wilden iets doen om duidelijk te laten merken, dat zij on-te-vreden waren over de toestand, zij hadden er al zo lang over gepraat, nú moest het er maar van komen". De onrust openbaart zich het eerst in de studiezaal.

---

[13]) 1877, zo men de band met het werkelijke leven van Karel Thijm ook hier wil aanhouden. Getuige een passage uit een brief van 7 april 1878, waarin direkteur Everts klachten uit over Karels gedrag, was men op de hoogte van zijn escapades op 't terrein van de particuliere vriendschap vóór en ná zijn ziekte van februari-maart. Professor F. Sassen heeft dit deel van de brief en nog enkele aanstootgevende uitingen van de jongen, die de direkteur in volle oprechtheid aan de vader mededeelt, in R. J. 1952 om begrijpelijke redenen niet afgedrukt. Reeds op 28 maart had Everts de vader gewezen op symptomen van puberteit.

[14]) Karel was een week later dan de anderen op Rolduc verschenen, wegens ziekte.

[15]) Ir. Joseph Cuypers, de neef van Karel Thijm, die zoals wij zagen ook in het boek optreedt, vermeldt dit „sigarenoproer" in Rolducs Jaarboek jrg. I.

[16]) Merkstein, een dorp even over de grens, had een parochiekerk aan die heilige toegewijd.

In de groote studiezaal was professer Jongske suurveiljant; als een dikke zwarte baal bewandelde hij het middenpad, zonder hals, de wangen vol-rood, dik gekwabd in het midden als rauwe biefstuk, verflauwend tot aan de oren, de oogen en de kin in, als doffe roodrafeltjes .... Hij liep te bidden en de zaal was stil, maar op-eens, toen hij in de voorste zaalhelft ging, de oogen neêr op het boek, begon een zacht geschoffel, in de eene zaalhoek bij het achterste venster, onzichtbaar, onder de banken als een onderaardsche verschuiving, knersend wrijvend over het stofzand van de vloer. Jongske dacht, dat het een ondeugendheid van een paar jongens was, die dadelijk zoû ophouden, en hij drentelde voort, net doende as-of-i niets hoorde. Maar daar begon het ook in de andere hoek, en knarste voort, in een heesch schurend krijschen van de twee hoeken tot het middenpad .... Alle jongens zaten, de hoofden gebogen boven de kajees en boeken. Toen draaide Jongske om op zijn hielen als een zacht omkleed zwart vat, den dikken kop half achterover, de oogbolletjes knikkerend in het porselijnig wit, de oogleden wijder vaneen, met een luide schreew tussen de dikke lippen uit als van een kapitein die schreeuwt in schotgeknal: „Stilte!"

Willem, die in de plotseling gevallen stilte enige woorden tot zijn buurman zegt, wordt het slachtoffer. „Tiessen, op je kniën!" schreeuwde Jongske woedend, en hij wees met het kerkboek naar de vloer .... Zijn romp daalde, laag tusschen de banken, hij knielde. Maar Jongske deed een armzwaai, kort en snel, en petste zijn dikke kerkboek in een harden slag tegen Willems linker wang, die in hevige hitte verpurperde.

Kostelijk zijn de wraakplannen die de zo vernederde student bedenkt.

De zaal bleef verder rustig, alleen bij het uitgaan van de studie, toen de klassen begonnen, sloegen ze hard met de lessenaarsdeksels, gillend en joedelend.

Het was de zondag, en tot aan het diner ging alles goed. Ieder-een verwachtte dat nu de rook-permissie zoû worden gegeven. Maar het tweede vleesch kwam op tafel, zonder dat de prefect, die het altijd zei as de directeur er niet was, het schelletje in beweging bracht. In de speeltijd op de koer stonden de jongens in groepen te schreeuwen: fumer, fumer, rooken! de aangezichten naar de gevel gekeerd, waar het roepen tegen stuk botste. En de gevel bleef stom en leêg, de gordijnen roerloos achter de vensters.

Toen de speeltijd gedaan was, en de jongens in de twee stilte-rijen naar binnen gingen, naar de deklamatie-les, begonnen ze te brommen in een morrend gebrul dat uit de hoofden omhoog steeg, de gangenruimten vullend. Het bromde in breede dreuningen van het eene gangeind tot het andere, als een windgeloei in de schoorsteen. Alle monden waren gesloten, alle gezichten stonden onverschillig, geen lachje bewoog en niemand kon zien wie meê deden en wie niet.

Zelfs de beschrijvingen ademen de triomfantelijke vijandigheid van de schare.

Louike, de professer van filosofie [17]), met zijn lijf als een recht-op staand bootje, met den achter-uit gebogen rug, lijzig als een tante in het zwart, stond als suurveiljant op het vloermidden, met zijn vettig bleek gezicht bleek-blauw-grijze bilkjes kwijlend van-achter zijn bril, als blauwsel in een drinkglas. Hij zweeg en tuurde in loome onverschilligheid.

In de declamatie-les werd niet gebromd, want Wemming (prof. Wimmers) was een beste gulle man, die ze allemaal wel had laten rooken, als hij er over te zeggen had gehad. Maar in de vesper zongen ze valsch, expres, met wilde gillen tegen het orgelspel in.

Maar, als getart en opgehitst door de lijdzaamheid van de professers, verergerde het verzet zich 's avonds in de korridors .. Al de kompanjieën liepen in de rijen der donkere drommen het gangenvierkant door, maar in snellere pas als anders. En zij schreeuwden en zongen .... voor-uit hossend in loeyende drommen van het éene gangeind tot het andere, telkens duwend, meer rijen in beweging stellend, tot er tachtig, honderd hollend hosten, schreeuwend onder de gewelven naar de walmende lampen hiha, hiha hihaa!

Totdat de verschijning van de gevreesde direkteur de orde herstelt.

Door elken gang zag men in zware haast den direkteur gaan, uit elke hoekendonkerte zag men hem komen, stijgend tegen

[17]) Mgr. Louis J. H. Janssens, later pastoor-deken van Horst, in 1919 aldaar overleden.

de trappen op, dalend van de trappen af, de kin heftig voor-uit-gezet, de blikken in het felle oog-gekijk rollend over de jongenshoofden, fier en zeker, heerschend.

Op 1 oktober 1875 — eerst de dag daarop eindigde de herfstvakantie — kwam Karel Johan Lodewijk Alberdingk Thijm „op de als best-bekend-staande Kath. Kostschool" [18]) Rolduc. In de lijst van de „nouvelles Admissions" vinden wij zijn naam als een van de 109 nieuwelingen, die in dit schooljaar hun studies te Rolduc begonnen. Als toevoeging lezen we er: 11½ jaar [19]), afdeling séminaire; en als kostgeld 270 gulden, te betalen in drie termijnen. Rolduc telde bij het begin van dat schooljaar in het geheel 377 leerlingen [20]). Tussen 1875 en 1878 vinden wij Karel in de klasselijsten achtereenvolgens genoteerd op de sixième, de cinquième en de quatrième.

Het lijkt ons voor het verstaan van de desbetreffende aanduidingen in De Kleine Republiek nuttig, een overzicht te geven van de schooltypen welke in die jaren op Rolduc bestonden. De afdeling seminarie allereerst omvatte een zes-jarige gymnasiale opleiding, (Humanités), die in 1876 na de Wet tot Regeling van het Hoger Onderwijs door dir. Everts zodanig werd hervormd, dat zij aansloot bij het voor universitaire studie vereiste admissie-examen. Als bovenbouw hierop fungeerde de tweejarige kursus in filosofie, verplicht voor de priesterstudenten van het bisdom Roermond. De filosofen, de oudsten onder de studenten, hadden hun eigen lokalen voor les, studie en recreatie. Dan was er het Instituut. De ligging vlak bij de grens en de vele kontakten met het Rijnland bezorgden Rolduc nogal wat Duitse studenten, allen ook intern, waarvoor vier klassen van deze middelbare school waren gereserveerd. Ze telden samen ongeveer 50 leerlingen in de jaren die ons interesseren; ook enkele Limburgse grenskanters volgden dit onderwijs. Vier parallelklassen waren bestemd voor Nederlandse studenten [21]). Dir. Everts voegde er in 1872 twee klassen aan toe, op het eind waarvan de leerlingen het h.b.s.-examen aflegden. Men begrijpt dus waarom Van Deyssel kan spreken van de „zesde Hollandsche" en hiermee bedoelen de eerste h.b.s.; zoals nu nog aan het Duitse gymnasium duiden de hoogste getallen de laagste klassen aan. Rolduc onderrichtte ook toekomstige onderwijzers. Zij doorliepen het instituut en ontvingen dan een speciale opleiding in een tweejarige kursus (de Normaalschool). In de jaren '75-'78 schommelt hun getal om twintig. In ons boek wordt voor deze school foutievelijk de naam instituut gebruikt. Zij huisden „in den gang naar de kerk (zuidzijde), je liep dan voor-bij de slaapzaal van de kaklullen, zoo als de jongens genoemd werden, die voor schoolmeester leerden, die je nooit bij de gewone jongens zag en ergens in onbekende lokalen klas hadden in de verborgen verten der gebouwen".

Over het uiterlijk van de kleine knaap is ons een getuigenis bewaard van Frans Erens (Vervlogen Jaren) die tijdens het schooljaar 1875-'76 op Philosophie Supérieure zat en Karel dus nog een jaar heeft gekend. Hij noemt hem een „klein jongetje met bleeke wangen en een groot hoofd". Volgens Naturalistisch principiep idealiseert Van Deyssel zijn alter ego Willem Tiessen in het geheel niet, ook niet in zijn uiterlijk, „Zijn zwakke linker oog" wijst op een gebrek. Elders zegt hij: „Willem loens, met een groot bleek hoofd en dik gezicht". Hij vermeldt dat de jongens hem kubus noemden „om dat zijn hoofd en alles aan hem zoo raar vierkant was". Overigens blijkt Karel niet tot de lichamelijk-krachtigsten behoord te hebben, want gedurende de drie jaren werden hem dagelijks versterkende middelen verstrekt als bouillon, melk, ochtendvlees, zelfs samos-wijn; een verrassende hoeveelheid, misschien op verzoek van de moeder, „in de vereering van haar ziekelijk lichaam voor gezondheidszaken en een dertig-jarig gedachte-verschil hierover met haar man". De klachten van de jongen in de eerste maanden over duizelingen en reumatische aandoeningen, die de moederlijke vrees gaande maken, worden door de direkteur in zijn brieven nogal sceptisch besproken. Zeker is dat geregelde studie de elfjarige moeilijk viel, hetgeen hem

---

[18]) Brief van J. Alb. Thijm aan De Marez Oyens van 20 december 1888, aangehaald door M. van Can in J. A. Alb. Thijm, zijn dichterlijke periode (pag. 157). Rotterdam 1936.

[19]) Karel werd geboren op 22 september 1864, zodat hij bij het begin van zijn internaatsleven juist 11 jaar was. Als bizonderheid zij nog vermeld dat de direkteur aan het verzoek van de moeder heeft kunnen voldoen: hij kreeg het wasnummer 172. (vgl. R.J. 1952, 110.)

[20]) Die getal zal tijdens Karels verblijf stijgen tot boven 400.

[21]) De niet talrijke Belgen volgden veelal deze school.

eind november van het eerste jaar de noot oplevert: fait très négligément ses devoirs de classe.

Wij lezen in Gedenkschriften:

> Het algemeene beginsel bij de zedelijke opvoeding heette te Rolduc het tegenovergestelde van dat der andere groote katholieke Nederlandsche opvoedingsinrichtingen, o.a. te Katwijk, te zijn. Te Rolduc liet men den leerlingen vrij veel vrijheid en werd daarbij een overtreding der reglementen zwaar gestraft. Te Katwijk omgaf men de jongelieden met onvrijheid en waren de straffen geringer.

Men moet dit goed begrijpen. Terwijl het grote aantal studenten een meer persoonlijk nagaan bemoeilijkte en dus veel werd overgelaten aan de individuele houding, werd dáár waar zij in lokaliteiten tezamen waren, streng toegezien op onderhouding van reglement en vervulling van plicht. Overtreders en verzakers werden „tot de orde geroepen" met „Bonnes Notes Perdues", eufemistische term voor de ieder Rolducien bekende „noten", kwade aantekeningen, telkens gehonoreerd met een strafzaal. Met uitzondering van enige perioden, zoals voor de vakantie van 1876 (het Braaf-Zijn uit de Kleine Republiek), de ziekte en de weken na het kleine kompareat in december 1877 (zie Gedenkschriften) heeft Thijm vaak met de salle de punition kennis gemaakt, aanvankelijk alleen om studieredenen, later ook om ernstiger vergrijpen. Anderhalf jaar heeft hij tot de weinig opvallende leerlingen behoord, wie enkel het geregeld studeren moeilijk viel. Schenkt men geloof aan de brieven van de direkteur, dan komt men tot de konklusie dat het met de inleving van de kleine jongen nogal meeviel. Klachten heeft Karel dienaangaande niet geuit. De muziekstudie [22]) vindt op Rolduc een voortzetting; gedurende twee jaren heeft hij pianolessen gehad, het oefenen schoot er echter zo geregeld bij in, dat zijn ouders het geraden achtten deze extra-uitgave het derde jaar te staken.

Buiten de registers der noten hebben we over zijn houding gedurende het eerste jaar slechts het getuigenis van Frans Erens (Vervlogen Jaren).

„Het zoontje van professor Alberdingk Thijm werd al gauw om de beroemdheid van zijn vader door iedereen te Rolduc gekend.... Wanneer ik mij door mijn herinnering in dien tijd verplaats, zie ik hem binnenkomen en naar zijn plaats gaan in den „refectoire". Daar moesten wij voor het eten naast de banken rechtop staan om het „Benedicite", wanneer alle leerlingen aanwezig waren, gezamenlijk te bidden. Zoo zie ik hem daar binnenschuiven, ik zeg „schuiven", want dat deed hij om zich daarbij, langs de rijen der jongens gaande, een air van nonchalance of gemakkelijkheid te geven, met een hand in zijn broekzak, terwijl de duim bloot was, zijn oogen neergeslagen om niemand op dat moment in het gezicht te moeten kijken.

Ik heb hem op Rolduc nooit gesproken. Tusschen jongeren en ouderen was er niet veel contact; vooral een student in de philosophie zou zich niet gauw hebben gefamiliariseerd met een jongen van de laagste klasse; op die leeftijd is een verschil van eenige jaren zeer groot. Ik had dien kleinen jongen wel opgemerkt en op mijn vragen hoe hij was, zeiden de jongens, dat hij erg pedant deed, omdat zijn vader een beroemd man was.

We kunnen aan het oordeel weinig waarde hechten. Begrijpelijke trots wordt onder jongens spoedig als pedanterie uitgelegd. Meer houvast biedt ons De Kleine Republiek. Van Deyssel wilde klaarblijkelijk een autobiografie in strikte zin schrijven. De juistheid die we mogen konstateren met betrekking tot het milieu en de personen, tot feitelijkheden en voorvallen uit het leven van de student, doen ons tot de mening overhellen dat de houding en het karakter van Willem Tiessen overeenstemmen met die van de auteur in zijn studentenjaren. Te meer daar de trekken die uit de korrespondentie Everts-Thijm senior naar voren treden, grote gelijkenis tonen met die van W. T. Enige restrikties zullen aan het slot van dit artikel ter sprake komen. Zolang echter de brieven van de ouders aan Karel niet gepubliceerd zijn, zal het beeld on-af blijven.

Dat een jongen affektief veel moet missen op een internaat is buiten kijf. Heimwee en moeilijke aanpassing zijn daaruit in eerste instantie verklaarbaar. Hoe meer beschermend en vertroetelend het huiselijk milieu was, hoe harder hij de beperking van regels ervaart; hoe moeilijker de beperkte zelfstandigheid hem wordt, die het milieu van hem eist; hoe

---

[22]) „Karel is gelukkig liefhebber van lezen en muziek, dat zal hem wat aan het huis binden". J. Alb. Thijm aan Everts op 16 juni 1874.

minder voldaan hij zich voelt door de omgang met medestudenten. Karels zelfbewustzijn is spoedig gekwetst. Dat hij als nieuweling het mikpunt van spotternijen zou zijn geweest, lijkt ons overdreven; de gevallen waarin hij of zijn clubgenoten plagerijen hebben te verduren, maken alleen op hem meer indruk en doen hem het gemis van de liefdevolle waardering thuis nog pijnlijker voelen. Aanvankelijk tracht hij zich aan zijn plichten te onttrekken door voorgewende ziekte; de studieresultaten zijn gedurende zijn hele verblijf niet denderend. Zijn lichamelijke onbeduidendheid hindert hem; kracht of handigheid in het spel — faktoren die tussen jongens gelden — zijn hem niet gegeven (men denke aan de mislukte poging om met de boog te schieten). Toch wil hij niet de rol van ongeachte spelen. Uit menige bladzijde van het boek blijkt het ontzag van de kleine jongen voor de erkende bazen onder het jongvolk, de grote durvers. Hij omringt zich met leeftijdgenoten of jongeren en nieuwelingen in wier midden hij iets te betekenen heeft; later met gelijkgeaarden. Pasen 1878 zal de direkteur als eis stellen voor zijn terugkeer dat hij zijn club verlaat. De drang om zich te doen gelden, en vroegrijpheid doen hem een compensatie zoeken die hem in strijd brengt met de tucht en de geest van het instituut. Ook in de sensatie van de amitié particulière ligt voor een groot deel een overwinning van zijn onbeduidendheid. Aan persoonlijke benadering heeft het hem niet ontbroken. Hij wist de vriendschap van de directeur, getuige de brieven, rondom zich; prof. Janssen en later Wimmers hebben intiem kontakt met hem gehad; de direkteur heeft hem vaker vermaand, nu eens vaderlijk dan weer ernstig.

Omstreeks Pasen 1877 — men lette op de overeenstemming met het boek — treedt de verandering ten kwade in Karels gedrag duidelijk aan het licht. De aard der noten voor de kerk wijzen op een zucht zich van de anderen te onderscheiden. Men leze de brieven van de direkteur na (R.J. 1952) voor de klachten van de leraren over zijn ruwe grappen, zijn uitdagende houding, zijn zucht om te domineren. „Het is als een voortzetting en geve God! de laatste stuiptrekkingen van Karels „stouticheden" in zijne kindsheid" schrijft deze op 31 december. Voor de paasvakantie besluiten de leraren eenparig, de vader aan te raden Karel van Rolduc weg te nemen, omdat zijn algemene houding een vruchtbare internaatsopvoeding onmogelijk maakt; en zijn invloed op anderen ongewenst is.

Het is een persoonlijk besluit van de direkteur geweest, uit medeleven met zijn vriend Thijm het nog eens met Karel te proberen. Nauwelijks twee weken is deze na de vakantie nog op Rolduc geweest. De reeds vaker genoemde leraar Pothast heeft het dan ook niet nodig gevonden in zijn annalen de oorspronkelijke aantekening te rectificeren: „Na Pasen zal onvrijwillig wegblijven Alberdingk Charles van Amsterdam."

In 1898 publiceert de ex-Nieuwe-Gidser Willem Paap de roman Vincent Haman; hij is bedoeld als een satire op het estheticisme, de mooischrijverij, der Tachtigers, belichaamd in de titelfiguur. In deze Vincent is Lodewijk van Deyssel herschapen. De toon van het boek is te scherp dan dat wij Paap tot in alle levensbizonderheden geloof zouden schenken; toch zijn er in de beschrijving van Vincent's kostschooljaren — de auteur laat het gebeuren „op een oud riddergoed in Gelderland, van de straatweg haast verborgen onder olmen en pijnen" — elementen die met de werkelijkheid overeenstemmen. Het lijkt ons aannemelijk dat hij die vernomen heeft op vriendschappelijke bijeenkomsten van de voormannen van 80, waar Van Deyssel wel op zijn jeugdige heldendaden zal hebben gestoft. Men vindt er ook beknopt de gebeurtenis die direkteur Everts in het algemeen belang de ongetwijfeld onaangename beslissing deed nemen, Karel Alb. Thijm van Rolduc te verwijderen. Wij volgen het verhaal; Vincent heeft voorgesteld, een koning te kiezen, die bij twisten de laatste uitspraak zal doen. Men is overeengekomen dat hij het zal zijn „die .... het origineelste kattekwaad zou hebben uitgevoerd".

De volgende dag, des namiddags [23]), gingen de jongens in rijen van twee, militairement — Vincent als een der jongens die het langst op de school waren geweest, in de eerste rij, de secondant achteraan — uit wandelen. Met animo stapten ze in het stof der alleeën van het Geldersch bosch: er was uitgelekt dat Vincent onderweg iets grappigs zou doen. En de achterloopenden keken naar Vincent zoo nu en dan,

[23]) In werkelijkheid gebeurde dit op 23 mei 1878, op de terugweg van Schaesberg, na de jaarlijkse bedevaart, zoals de direkteur in een brief van dezelfde dag aan de vader mededeelt. In R.J. 1952 is de desbetreffende passage weggelaten.